

Nagyító alatt a médiaerőszak II.

Cikksorozatunk előző részében áttekintettük az agresszió természetével kapcsolatos elméleteket, illetve a médiaerőszak egyénre gyakorolt hatását felmérő pszichológiai kísérleteket. Az egymásnak néhol ellentmondó elméletek kibékítéseként elmondhatjuk, hogy az agresszió egyfelől bennünk élő ösztön, melyre szükségünk is van a túlélésünk érdekében, másfelől az agresszió megélésének, levezetésének módja tanult magatartás, a tanulási folyamatban, a szocializációban pedig kiemelt szerepe van a média által közvetített modelleknek.

A pszichológusok mellett a társadalomkutatókat is régóta foglalkoztatja az agresszió társadalmi jelenléte, így több szempontból is megvizsgálták, milyen káros hatása lehet a médiában megjelenő erőszaknak.

Elképzelések a médiaerőszak közvetett hatásáról

Az előző cikkben ismertetett elméletek a médiaerőszak közvetlen hatására irányultak, s azon belül is egyetlen kérdésre: vajon milyen mértékben vált ki agressziót a befogadóból a médiában megjelenő erőszak? Emellett a direkt összefüggés mellett a média és a benne látott erőszak más módon is formálja a világgépünket, az életünket.

Érdekes megfigyelni, hogyan alakult az erőszak fizikai megnyilvánulásával, illetve annak ábrázolásával kapcsolatos hozzáállás a történelem során. *Norbert Elias* szociológus szerint a civilizációs fejlődés egyik komoly eredménye, hogy az erőszakos cselekedetekkel kapcsolatban a közvélekedés és a törvényhozás szigorúbb lett, gondoljunk csak az iskolai vagy szülői erőszak, valamint a nemi erőszak megítélésére. A médiában megjelenő erőszakkal kapcsolatban azonban egyre elnézőbbek vagyunk – egyre nagyobb mértékben jelenik meg az erőszak ábrázolása a hétköznapijainkban. Vajon miért vált ki ennyire eltérő választ belőlünk az agresszió két megnyilvánulása?

Több kutató felhívta a figyelmet arra a kutatások által igazolt tényre, hogy teljesen máshogyan viszonyulunk az erőszakhoz attól függően, hogy dokumentumfelvételen vagy fikcióként találkozunk vele. A fikció segít eltávolodni a látottaktól, ráadásul a mozgóképi elbeszélés gyakran személytelenül, vagy csak az agresszor szempontjából mutatja be az erőszakos cselekedeteket, így

nem kényszerülünk rá, hogy azonosuljunk az áldozat szenvedésével. A rajz- és animációs filmek, melyekben az úgy nevezett „vidám erőszak” dominál, még inkább tompítják az agresszív cselekedetek életét. *David Buckingham* 1993-as kutatásában a médiának a gyermekek érzelmére gyakorolt hatását vizsgálta. Megfigyelte, hogy míg a horrorfilmek eleinte félelmet váltottak ki belőlük, később már nem érintették meg őket annyira, mivel megtanulták, hogy nem a valóságot látják. A boszniai vagy ruandai háborúról beszámoló dokumentumfelvételekhez azonban nem szoktak hozzá, hosszú idő múltán ugyanúgy megrázták őket, ugyanolyan nehéz volt feldolgozniuk a látottakat.

A filmekben, sorozatokban látott erőszak tehát a szórakozás egy formája lett. Több kutatás bizonyítja, hogy az erőszak ábrázolásának megfigyelése ördögi kört indíthat be. Minél többet nézzük, annál elnézőbbek leszünk vele kapcsolatban, és minél pozitívabban viszonyulunk hozzá, annál többet akarunk kapni belőle.

Császi Lajos magyar szociológus arra a kérdésre kereste a választ, hogy ha a valós, fizikai erőszakot elítéljük, miért kelt sokakban jó érzést, ha megnéz egy bűnügyi filmet. Elképzelése szerint a krimi műfaja lehetőséget ad rá, hogy szembesüljünk a társadalom normáival, és a normák megszegésének következményével. Egyfajta megnyugvást hoz, hogy a „rosszak végül elnyerik méltó büntetésüket”. Míg ez a forgatókönyv igaz lehetett a klasszikus bűnügyi filmekre, sorozatokra (pl.: *Columbo*), az elmúlt évtizedben egyre inkább elterjedtek az olyan alkotások, ahol az erőszak öncélúan jelenik meg, illetve a rossz nem bűnhődik végül a tetteiért.

Miközben az imént arról írtunk, hogy a valós erőszakot egyre inkább elítéli a társadalom, az is általános megfigyelés, hogy egyre kevésbé merünk közbeavatkozni amikor tanúi vagyunk egy-egy erőszakos jelenetnek. Vannak, akik az ingerküszöb emelkedésével magyarazzák a dolgot, mások viszont az emberekben növekvő félelemmel. És a félelem vajon mennyiben köthető a médiaerőszakhoz?

A világ, ahol élünk

George Gerbner magyar származású amerikai médiakutató az 1960-as évektől kezdve három évtizeden keresztül vizsgálta a médiában megjelenő erőszak nézőkre gyakorolt hatását. A kutatás három fő elemből állt: a kutatók osztályozták a televíziós műsorokat az erőszakos jelenetek mennyisége és jellege szerint, nyomon követték a résztvevők médiafogyasztási szokásait, valamint

felmérték a világgépük változását.

Gerbner nem azt tartotta a médiaerőszak legnagyobb veszélyének, hogy közvetlen módon erőszakot vált ki a befogadóból, hanem azt, ahogyan átalakítja, torzítja a világról alkotott elképzelésünket. Gerbner és munkatársai leírták, hogy milyen képet tükröz a média: az idősek, gyermekek és a nők rendszerint áldozatként tűnnek fel, ritkán kapnak pozitív szerepet; az említett csoportok más szempontból is kisebbségként jelennek meg, így például a hírműsorokban is elenyésző arányban tűnnek fel a hírek szereplőiként; a bűnözők túlnyomórészt színes bőrű férfiak. Ezeket az adatokat, valamint az erőszakos bűncselekmények előfordulási arányát összevetették a valós statisztikai adatokkal, és így nyilvánvalóvá vált, hogy a média torz képet mutat a valóságról, sokkal veszélyesebbnek tünteti fel a környezetet, mint amilyen az valójában.

Gerbner megállapította, hogy minél több időt tölt valaki a televízió előtt (a kritikus mennyiség a napi négy óra, őket nevezte „megszállottaknak”), annál inkább nő benne a veszélyérzet és a félelem. Három jellegzetes változást figyeltek meg:

1. A megszállott nézők jelentősen túlbecsülték annak esélyét, hogy rövid időn belül erőszakos cselekmény áldozataivá váljanak.
2. Félelem a sötétől (éjszaktól) és az egyedüllétől. A legrosszabb kombináció, ha egyedül kell éjszaka az utcákon sétálniuk.
3. Általános bizalmatlanság a külvilággal, a többi emberrel szemben.

Összegezve azt mondhatjuk, hogy minél több médiaerőszakkal szembesül valaki, annál inkább áldozata lesz a „rossz világ szindrómának”. A környezetét veszélyekkel teli helynek látja, ezért gyanakvással szemléli a világot, erőteljesebben támogatja a rendőrséget, vagy a halálbüntetés bevezetését.

George Gerbner megfigyelését továbbgondolva eljuthatunk oda, hogy a médiaerőszak közvetett módon is erőszakot szülhet. A közvetlenül kiváltott szorongás és félelem egyfajta állandó készségi állapotot hoz létre, amelyben az „üss vagy fuss” minta dominál, háttérbe szorítva a megfontoltabb, kreatívabb megoldásokat.

A médiaerőszak mint morális pánik

A morális pánik elmélete *Stanley Cohen*, illetve *Stuart Hall* nevéhez köthető. A morális pánik akkor jelentkezik, amikor a társadalom tagjai egy csoportra vagy egy jelenségre az adott társadalom

elfogadott rendjét és értékeit fenyegető veszélyként tekintenek. A többség ilyenkor egyetért az adott csoport vagy jelenség veszélyességével, aránytalanul heves, ellenséges reakciót mutat, és a vezetés gyors, határozott intézkedését követeli. A morális pánik jellegzetessége az is, hogy amilyen gyorsan fellángol, olyan gyorsan alább is hagy. Mint arra Stuart Hall rámutat, a hatalmon lévők hajlamosak kihasználni a morális pánikokat, mivel így elterelhetik a figyelmet a komolyabb és nehezebben kezelhető problémákról.

A médiaerőszak a morális pánik szempontjából kedvelt téma. Egy-egy az elkövetők életkora vagy a büntett brutalitása miatt szélsőségesnek mondható erőszakos cselekményt követően a figyelem újra és újra a médiában látható erőszak felé irányul. Így történt ez az előző cikkben említett columbine-i mészárlás kapcsán is, ami után a közvélemény a médiaerőszak szigorúbb szabályozását, büntetését követelte. A médiát övező vita nagyszerűen elterelte a figyelmet az Egyesült Államok egyik igen komoly, és számos kérdést felvető problémájáról, a szabad fegyvertartásról, amely szintén ott húzódott a tömeggyilkosság hátterében.

Másik példaként említhetünk egy 1996-os nagy-britanniai esetet, amikor két tízéves gyermek megkínozta, majd brutálisan megölte a hároméves James Bulgert. A sajtó és a bíróság szerint a Gyerekjáték 3. (Child's Play 3.) című horrorfilm inspirálta az elkövetőket. Brit társadalomkutatók átfogó vizsgálatot kezdtek az ügy kapcsán, és felhívták a közvélemény, valamint a politikai vezetők figyelmét arra, hogy az ilyen leegyszerűsített következtetések helyett sokkal inkább a leszakadó társadalmi csoportokból származó fiatalok életkörülményeinek javítására, az oktatás minőségének javítására és a családok megsegítésére kellene fordítani a figyelmet. Ennek ellenére Nagy-Britanniában megszigorították a köleszöngök nyitvatartását, betiltották a Gyerekjáték 3. című filmet, a büntethetőség korhatárát pedig tizennégyről tíz éves korra csökkentették. Később kiderült, hogy a két tízéves elkövető nem is látta a szóban forgó filmet.

Miért jó az agresszió?

Végezetül vizsgáljuk meg egészen más szemszögből az agresszió témakörét! *Rüdiger Dahlke* német pszichológus felhívja a figyelmet arra, hogy az agresszió csak kultúránkban kapott negatív színezetet, holott alapvetően szükségünk van rá az életben maradáshoz. A kifejezés a latin *aggredi* szóból származik, amely azt jelenti: nekifogni, hozzálátni, megfogni, megragadni. Az agresszió pozitív oldala a kezdeményezés, az új dolgok elindítása, az önérvényesítés, vagy a konfliktusok felvállalása. Megkülönbözteti ugyanakkor az erőszakot, amely az ártó szándékú agresszív tett –

vagyis az, amit kultúránkban ma ezen a szón értünk.

Mint Dahlke írja, az agresszió pozitív oldaláról nemcsak megfeledkeztünk, de félelmünkben meg is tagadtuk azt. Amit azonban elnyomunk, megjelenik máshol, más formában. Az elfojtott agresszió kitöréseként tekinthetünk a katonai beavatkozásokra, a válásokra, melyek mögött gyakran a fel nem vállalt, eltemetett konfliktusok állnak, a stressz okozta pszichoszomatikus betegségekre, a politikai csatározásokra, a helyenként eldurvuló csapatjátékokra, a focicsapatokat körülvevő kifejezetten erőszakos szurkolók megjelenésére, és természetesen a médiában látható erőszakra.

Megoldást nem az agresszió kiiktatása jelent tehát, hanem az, ha helyes célért, helyes módon éljük meg. A sport kitűnő lehetőséget ad, hogy megélhessük erőnket és küzdeni akarásunkat, emellett azonban az is sokat segít, ha bátran felvállaljuk a véleményünket, nem térünk ki a konfliktusok elől, vagy küzdünk a számunkra fontos dolgokért.

A cikksorozat harmadik részében az iskola szerepét vizsgáljuk meg a médiában látott erőszak feldolgozásában.